

<https://doi.org/10.31891/2307-5740-2024-336-103>

УДК 334.012

ЛОБАЙ Роман

Інституту тваринництва НААН

<https://orcid.org/0009-0005-7258-3641>

СУЧАСНІ ТЕНДЕНЦІЇ РОЗВИТКУ ПРОМИСЛОВОГО БУДІВНИЦТВА В АГРАРНОМУ СЕКТОРІ

В статті досліджуються питання щодо особливостей, тенденцій розвитку та функціонування в сучасних умовах промислового будівництва аграрної сфери національної економіки. Досліджено напрями аграрного промислового будівництва. Визначено що до початку повномасштабної війни Україна демонструвала стабільний розвиток у сфері будівництва, в тому числі і у сфері промислового будівництва та обґрунтовано, що будівельна галузь зазнала значних втрат внаслідок війни. Досліджено обсяг виробленої будівельної продукції за видами, розподіл виробленої продукції за характером будівництва, проведена оцінка прямих збитків АПК та земельних ресурсів. Визначені напрями функціонування промислового будівництва в умовах воєнного стану та післявоєнного відновлення країни. Обґрунтовано, що основні тенденції розвитку промислового будівництва аграрної сфери у довгостроковій перспективі має стати повсюдне впровадження інноваційних технологій та цифровізація.

Аграрне будівництво є стратегічно важливим для України як у військовий час, так і в період післявоєнного відновлення, тому відбудова зруйнованої аграрної інфраструктури, розширення виробництва для внутрішніх і зовнішніх ринків, децентралізація виробництва та розвиток сільських громад, екологічно стійке будівництво та «зелена» енергетика, інновації та цифровізація аграрного будівництва стане основою для майбутнього розвитку країни та її інтеграції у світову економіку.

Ключові слова: промислове будівництво, аграрна сфера, цифровізація, інвестиції, розвиток.

LOBAI Roman

Livestock Farming Institute of National Academy of Agrarian Sciences of Ukraine

MODERN TRENDS IN THE DEVELOPMENT OF INDUSTRIAL CONSTRUCTION IN THE AGRICULTURAL SECTOR

In modern conditions, the country faces the issue of developing the agrarian sector of the national economy, which requires modern infrastructure for its effective functioning. The importance of industrial construction in the agrarian sector is determined by its key role as a fundamental basis for ensuring the effective functioning of the agro-industrial complex since industrial construction contributes to the creation of modern production facilities that provide a continuous cycle of production, processing, storage and logistics of agricultural products.

The publication's purpose is to study and assess the trends in the formation, functioning, and development of industrial construction in the agrarian sector and its significance in complex modern realities.

Results. The article examines issues regarding the features, trends in development, and functioning in modern conditions of industrial construction of the agrarian sector of the national economy. The directions of agrarian industrial construction are studied. It is determined that before the start of the full-scale war, Ukraine demonstrated stable development in the construction sector, including in the industrial construction sector, and it is substantiated that the construction industry suffered significant losses due to the war. The volume of manufactured construction products by type, the distribution of manufactured products by type, and the assessment of direct losses to the agricultural and land resources were conducted. The directions of the functioning of industrial construction in martial law conditions and post-war reconstruction of the country were determined. The main trends in the long-term development of industrial construction in the agricultural sector should be the widespread introduction of innovative technologies and digitalization.

Conclusions. Agricultural construction is strategically important for Ukraine both in wartime and in the period of post-war reconstruction. Therefore, the reconstruction of the destroyed agricultural infrastructure, the expansion of production for domestic and foreign markets, the decentralization of production and the development of rural communities, environmentally sustainable construction and "green" energy, innovations, and digitalization of agricultural construction will become the basis for the future development of the country and its integration into the world economy.

Keywords: industrial construction, agricultural sector, digitalization, investments, development.

ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ У ЗАГАЛЬНОМУ ВИГЛЯДІ ТА ЇЇ ЗВ'ЯЗОК ІЗ ВАЖЛИВИМИ НАУКОВИМИ ЧИ ПРАКТИЧНИМИ ЗАВДАННЯМИ

Аграрна сфера є однією із стратегічних сфер національного господарства, від якої залежить формування агропродовольчого ринку, продовольчої і економічної безпеки держави, трудовий потенціал для аграрного сектору та розвиток сільських територій. Тому серед актуальних завдань, які прагне вирішити кожна країна є питання розвитку аграрної сфери національної економіки, що потребує сучасної інфраструктури задля ефективного функціонування.

Важливість промислового будівництва в аграрному секторі визначається його ключовою роллю, як фундаментальної основи для забезпечення ефективного функціонування агропромислового комплексу, оскільки промислове будівництво сприяє створенню сучасних виробничих потужностей, що забезпечують безперервний цикл виробництва, переробки, зберігання та логістики сільськогосподарської продукції. Промислове будівництво відіграє важливу роль у забезпеченні аграрного виробництва необхідними

спорудами, такими як елеватори, теплиці, логістичні центри, ферми та комплекси з переробки сільськогосподарської продукції. У ХХІ столітті спостерігається низка тенденцій, що змінюють підходи до проєктування, будівництва та експлуатації таких об'єктів. Промислове будівництво в аграрній сфері є важливим фактором формування стабільної, конкурентоспроможної та експортно-орієнтованої економіки країни, а впровадження сучасних технологій та інвестицій у будівництво виробничих потужностей сприяють розвитку аграрного сектору, забезпечують продовольчу безпеку та підвищують рівень життя сільського населення.

АНАЛІЗ ДОСЛІДЖЕНЬ ТА ПУБЛІКАЦІЙ

Фундаментальним і прикладним аспектам дослідження розвитку промислового будівництва в аграрному секторі, зосереджуючись на інноваціях, стійкості та економічних факторах задля підвищення ефективності аграрного виробництва та покращення соціально-економічних умов у сільській місцевості приділялась значна увага у наукових працях значної плеяди вітчизняних науковців, серед яких І.А. Ажаман, О.Бородіна, А.В. Грінченко, В.А. Мамчур, М.П. Сахацький, Г.Я.Студінська, В.Г. Федоренко та багатьох інших. Проте, залишається невизначеним та дискусійним широке коло питань, що стосуються дослідження сучасних тенденцій та інтегрованого підходу до розвитку промислового будівництва в аграрній сфері України, враховуючи інновації, економічні чинники та стійкість до зовнішніх викликів в сучасних реаліях.

ФОРМУЛЮВАННЯ ЦІЛЕЙ СТАТТІ

Метою даної публікації є дослідження сутності і оцінки тенденцій формування, функціонування, розвитку промислового будівництва аграрної сфери та її значення в складних сучасних реаліях.

ВИКЛАД ОСНОВНОГО МАТЕРІАЛУ

Промислове будівництво в аграрній сфері є важливим чинником формування стабільної, конкурентоспроможної та експортно-орієнтованої економіки країни. В агросфері промислове будівництво спрямоване на зведення та модернізацію об'єктів, які забезпечують ефективне функціонування сільськогосподарського виробництва та є ключовим елементом агропромислового комплексу, що поєднує технології промислового будівництва із специфічними потребами сільського господарства. Основні напрями аграрного промислового будівництва спрямовані на будівництво сільськогосподарських споруд (ферми і тваринницькі комплекси, зерносховища, елеватори і склади, овоче- і фруктосховища, холодильні комплекси, теплиці і парники); переробної інфраструктури (масло- та молокозаводи, м'ясокомбінати, птахофабрики, цукрові, консервні та борошномельні заводи, підприємства з виробництва кормів, добрив і біопалива); інженерної та транспортної інфраструктури (системи зрошення і меліорації, дороги і логістичні центри для транспортування продукції, системи енергопостачання і водопостачання); інноваційної логістики (створення транспортних хабів, розширення портової інфраструктури для експорту продукції, будівництво холодильних складів і логістичних центрів). Тож, промислове будівництво є основою модернізації аграрного сектору, оскільки воно забезпечує ефективне виробництво, зберігання та переробку продукції, його розвиток сприяє підвищенню конкурентоспроможності аграрного сектору України та інтеграції в міжнародні ринки.

До початку повномасштабної війни Україна демонструвала стабільний розвиток у сфері будівництва, в тому числі і у сфері промислового будівництва, інвестуючи в нові технології та розширюючи інфраструктуру. В національній економіці України частка будівництва у структурі валового внутрішнього продукту (ВВП) в 2010 році становила близько 3,27 %, у 2017 році - 2,16% і до 2021 року зазначений показник демонстрував тенденцію зростання та становив 2,75% (рис 1).

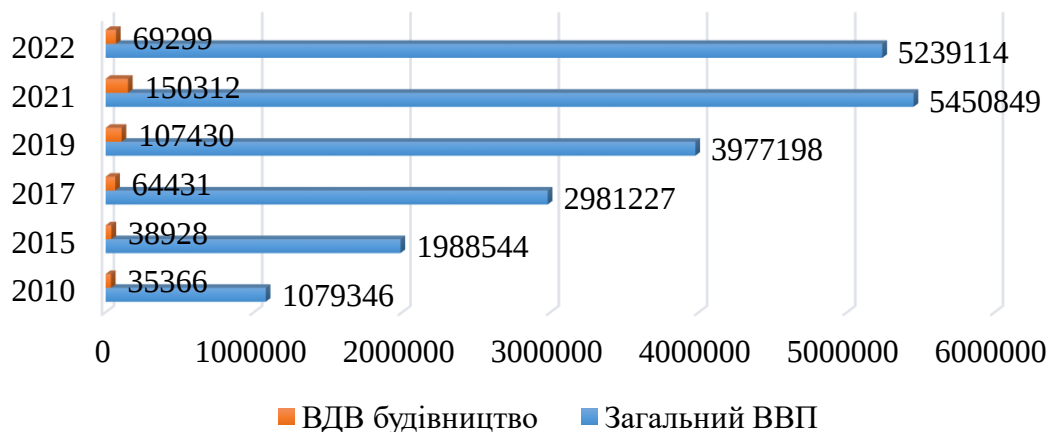

Рис.1. Будівництво у загальній структурі ВВП країни, млн.грн

Джерело: побудовано за даними [2]

Варто зазначити, що будівельна галузь зазнала значних втрат внаслідок повномасштабної агресії РФ проти України [7]. Обсяг виконаних будівельних робіт у 2022 році скоротився на 56% порівняно з 2021 роком [5]. Зокрема у 2021 році обсяг виробленої будівельної продукції становив 258073,6 млн.грн, а у 2022 році складав 114943,8 млн.грн (таблиця 1). Проте, у 2023 році спостерігалось зростання обсягів будівельних робіт на 23% порівняно з попереднім роком. Починаючи з 2023 року, будівельна галузь України демонструє позитивну динаміку [8]: за підсумками 2023 року, обсяг виконаних будівельних робіт зріс на 22,6% порівняно з попереднім роком, досягнувши 165818,2 млн. грн.

Таблиця 1

Обсяг виробленої будівельної продукції за видами, млн.грн

Рік	Будівництво, всього	Будівлі	У тому числі		Інженерні споруди
			житлові	нежитлові	
2010	42918,1	19659,1	6876,5	12782,6	23259
2015	57515	28907,5	13908,8	14998,7	28607,5
2017	105682,8	52809,6	23730	29079,6	52873,2
2019	181697,9	83589,3	33208,8	50380,5	98108,6
2021	258073,6	102894,3	39147,9	63746,4	155179,3
2022	114943,8	50172,5	20072,2	30100,3	64771,3
2023	165818,2	65511,5	22906,6	42604,9	100306,7

Джерело: побудовано за даними [2]

Основним драйвером такого зростання стало будівництво інженерних споруд, яке збільшилося до 100306,7 млн.грн, тобто на 35,5% , що пов'язано з активним відновленням інфраструктури, зокрема транспортних і промислових об'єктів, мостів, доріг, залізниць, трубопроводів і ліній електропередач, пошкоджених внаслідок воєнних дій.

Оцінюючи розподіл обсягів виробленої будівельної продукції за характером будівництва зазначимо, що в 2023 році зменшилась частка нового будівництва, порівняно з попереднім роком і збільшилась частка робіт пов'язаних з капітальним та поточним ремонтом, зокрема частка нового будівництва у 2023 році становила 35,9%, ремонту – 42,8%, а реконструкції та технічного переоснащення – 21,3% (таблиця 2).

Таблиця 2

Розподіл виробленої продукції за характером будівництва

Рік	Нове будівництво	Капітальний та поточний ремонт	Реконструкція та технічне переоснащення
2015	80,1	19,9	-
2017	73,2	26,8	-
2019	74,2	25,8	-
2021	29,6	45,1	25,3
2022	36,6	38,8	24,6
2023	35,9	42,8	21,3

Джерело: побудовано за даними [2]

Таким чином, частка будівництва в економіці України змінювалася протягом останніх років, відображаючи як позитивні тенденції до зростання, так і негативний вплив зовнішніх факторів. Водночас, у 2024 році спостерігалось подальше зростання цін на будівельно-монтажні роботи. За перше півріччя 2024 року ціни підвищилися на 4,8%, а за підсумками жовтня 2024 року – на 5,1% порівняно з жовтнем 2023 року [1]. Отже, з 2023 року в Україні активно проводяться роботи з відновлення та розвитку інфраструктури, що супроводжується зростанням обсягів будівництва та підвищенням вартості будівельних робіт [5].

Аграрна сфера є однією з ключових та стратегічно важливих галузей економіки будь-якої країни, особливо для таких аграрно орієнтованих держав, як Україна. Аграрна сфера – це основне джерело продовольства, експортний потенціал, робочі місця, розвиток сільських територій, традиції та культура місцевого населення, що стимулює розвиток інших галузей національної економіки, важлива складова економічної стабільності, соціального розвитку та екологічної безпеки країни. Промислове будівництво відіграє критично важливу роль у розвитку аграрного сектору оскільки сприяє:

- **Підвищенню продуктивності** – сучасні споруди дозволяють автоматизувати виробничі процеси [3];
- **Оптимізації витрат** – енергоефективні будівлі та сучасні технології скорочують витрати на виробництво;
- **Підвищенню якості продукції** – збереження зернових, овочів, м'яса та молока за допомогою сучасних сховищ і переробних заводів;
- **Розвитку аграрної економіки** – створення нових робочих місць, покращення сільської інфраструктури.

Тому, розвиток промислового аграрного будівництва забезпечує інфраструктуру для ефективного ведення сільськогосподарської діяльності, від якості, технологічності та продуманості аграрних об'єктів

залежить продуктивність сільськогосподарських підприємств, збереження врожаю, комфорт працівників та загальна конкурентоспроможність агробізнесу. За сучасних умов критично важливу роль як під час війни, так і в майбутньому відновленні України відіграє промислове будівництво в аграрній сфері, оскільки забезпечує продовольчу безпеку, стабілізує економіку і сприяє відбудові інфраструктури сільських регіонів та є фундаментом для економічного зростання.

Війна завдала значних втрат інфраструктурі аграрного сектору України і значної шкоди фермам, елеваторам, переробним заводам та логістичним об'єктам, масштабне будівництво цих об'єктів буде ключовим у відновленні економіки, що суттєво вплине на функціонування агросектору та економічні показники. За оцінками [1] станом на початок 2024 року, з початку повномасштабного військового вторгнення загальна сума прямих збитків житловій та нежитловій нерухомості, іншій інфраструктурі, транспортним засобам та товарним запасам перевищила 157 млрд. доларів (за вартістю заміщення). Найбільша частка у загальному обсязі прямих збитків завдана житловим будівлям, а саме 37,5%, або 58,9 млрд. доларів та інфраструктурі – 23,4% або 36,8 млрд.доларів. При цьому прямі збитки агропромислового комплексу та земельних ресурсів оцінюються в 10,3 млрд. доларів (таблиця 3).

Таблиця 3

Оцінка прямих збитків АПК та земельних ресурсів

Види втрат	Одиниця кількості	Первісна кількість об'єктів	Кількість пошкоджених об'єктів	Оцінка втрат, млрд., дол. США
Зруйновано				
Сільськогосподарська техніка	Од.	764323	130603	5,43
Зернохосовища	Ємність, тис.т	75084	11351	1,7
Загиблі тварин, включаючи птахівництво і рибне господарство	Тис.голів	203292	1899	0,1
Зруйновані пасіки	Бджолосім'ї	2272740	86902	0
Багаторічні культури	га	197100	16364	0,4
Фактори виробництва	т	962951	135993	0,1
Готова сільськогосподарська продукція	т	25486613	4037542	1,9
Об'єкти аквакультури та рибальства	Од.	2102	228	0,03
Пошкоджено				
Забій тварин внаслідок неможливості їх утримання	Тис.голів	203292	11963	0,1
Загиблі та зниклі бджоли	Бджолосім'ї	2272740	192526	0
Сільськогосподарська техніка	Од.	764323	50521	0,4
Зернохосовища	Ємність, тис.т	75084	3341	0,1
Загальні прямі збитки інфраструктури				10,3

Джерело: побудовано за даними [4]

На основі даних таблиці 3 можна зазначити, що прямі збитки, завдані об'єктам інфраструктури аграрного сектору, зокрема елеваторам і зернохосовищам, оцінюються в 1,7 млрд доларів США. До основних складових оцінки прямих втрат агропромислового комплексу та сільськогосподарської інфраструктури належать: втрата сільськогосподарської техніки; знищення елеваторів і зернохосовищ; пошкодження та руйнування меліоративних систем; втрати в тваринництві через загибель або вимушений забій тварин; пошкодження багаторічних насаджень, що спричинило втрати виробників; знищення пасік і скорочення бджільництва; втрати факторів виробництва та готової продукції через їх пошкодження або розкрадання. Наразі активні бойові дії тривають у Харківській, Луганській, Донецькій, Херсонській та Запорізькій областях. Найбільш постраждали регіони, де відбувалися інтенсивні бойові дії: Донецька, Харківська, Луганська, Миколаївська, Запорізька, Київська та Чернігівська області. Серед міст, що зазнали найбільших руйнувань, — Мар'їнка, Маріуполь, Ірпінь, Харків, Чернігів, Сєвєродонецьк, Лисичанськ, Вугледар, Суми, Рубіжне, Ізюм, Миколаїв, Бахмут, Волноваха [4]. Непрямі втрати аграрного сектору, зокрема недоотриманий дохід та зростання витрат, оцінюються в 69,8 млрд доларів США, загальні втрати аграрного сектору України, включаючи як прямі збитки, так і непрямі втрати, перевищують 80 млрд доларів США, водночас, на відбудову та реконструкцію протягом наступних 10 років знадобиться щонайменше 56 млрд доларів США [6]. Остаточна оцінка завданих руйнувань стане можливою лише після завершення бойових дій, однак уже зараз ці цифри свідчать про масштабні збитки та нагальну потребу у відновленні аграрної інфраструктури України.

В аграрній сфері України промислове будівництво охоплює широкий спектр об'єктів, необхідних для ефективного ведення сільського господарства, переробки продукції та її зберігання (рис.2). З огляду на високу частку експорту зернових культур, необхідно нарощувати потужності для зберігання: так, у 2023 році загальні потужності українських елеваторів досягли 60 млн тонн, а до 2025 року очікується зростання на 15–20%. Створення заводів із переробки сільськогосподарської продукції, таких як олійнопереробні заводи, молокозаводи і м'ясопереробні комплекси та зведення сучасних ферм, свиногокомплексів, птахофабрик і молочних господарств із впровадженням новітніх технологій, підвищує додану вартість продукції. У 2023 році інвестиції в будівництво тваринницьких комплексів зросли на 25%. Запровадження

енергоефективних теплиць зі світлодіодним освітленням та автоматичним клімат-контролем, дозволяє вирощувати овочі та фрукти незалежно від сезону. Впровадження сучасних технологій в аграрне будівництво підвищує ефективність сільського господарства та його конкурентоспроможність на світовому ринку.

Сучасні об'єкти промислового будівництва в аграрній сфері

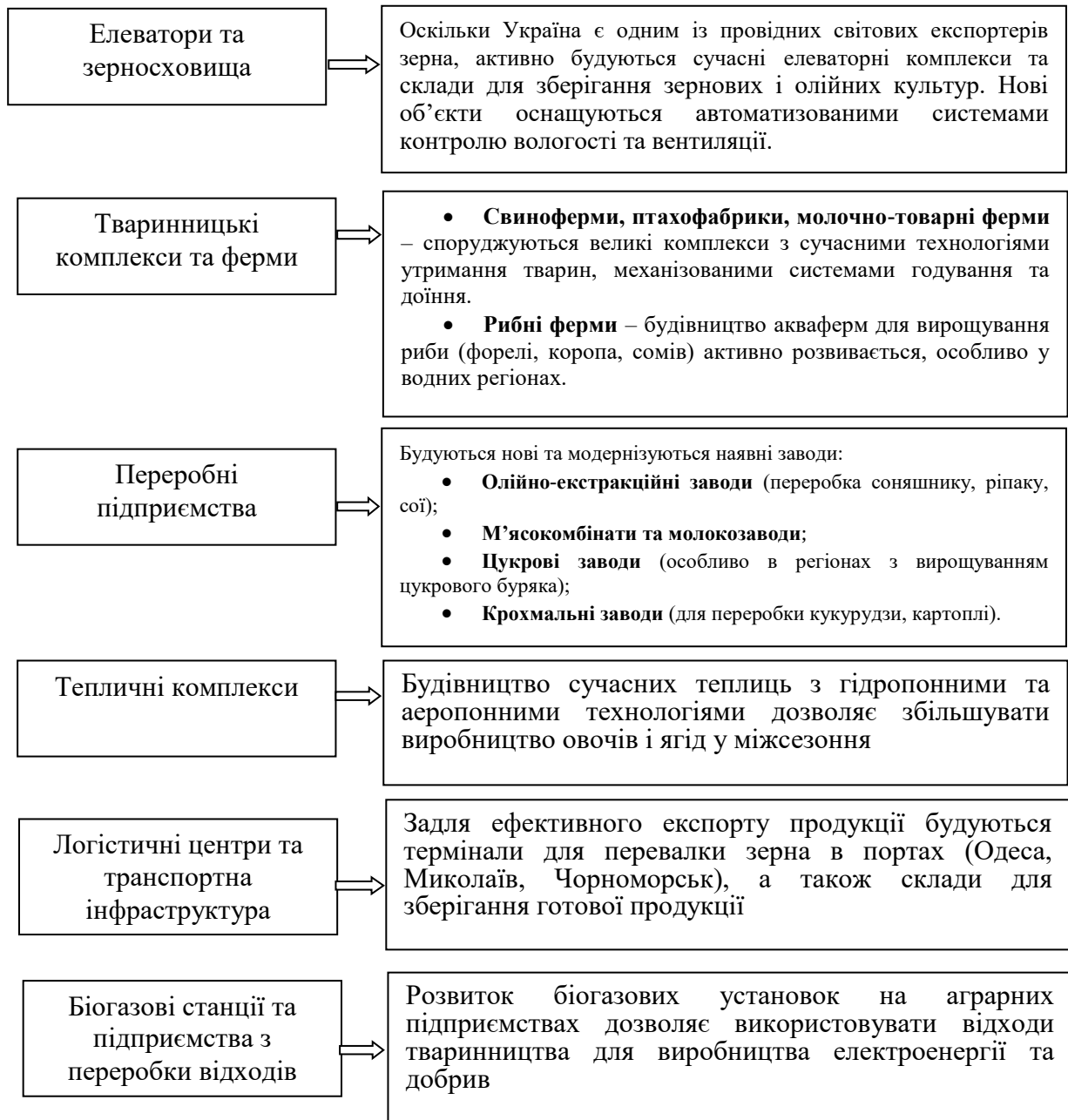

Рис. 2. Промислове будівництво в аграрній сфері

Однією з основних тенденцій розвитку промислового будівництва аграрної сфери у довгостроковій перспективі має стати повсюдне впровадження інноваційних технологій усіх видів:

- Технологічні інновації, тобто модернізацію обладнання, реконструкцію будівель, впровадження заходів з охорони навколишнього середовища та промислової безпеки, створення нових будівельних матеріалів тощо;
- Виробничі інновації, шляхом розширення виробничих потужностей і диверсифікації виробничої діяльності;
- Економічні інновації, які мають бути спрямовані на зміну методики планування виробничої діяльності;
- Торгові інновації, орієнтовані на цільову трансформацію збутової діяльності;

- Соціальні інновації, тобто заходи, спрямовані на покращення умов праці та добробуту працівників будівельних підприємств;
- Управлінські інновації, покликані оптимізувати організаційну структуру будівельних підприємств, адаптувати їх цілі та завдання, а також методи ухвалення рішень відповідно до сучасних реалій.

Окрім того, слід зазначити, що однією з найбільш актуальних тенденцій у промисловому будівництві наразі є повсюдна цифровізація. Цифрові технології суттєво змінюють підходи до проектування, будівництва та експлуатації аграрних підприємств, оскільки впровадження цифрових рішень дозволяє підвищити ефективність процесів, знизити витрати і мінімізувати ризики під час будівництва та подальшої експлуатації об'єктів агропромислового комплексу. Основними напрямками цифровізації промислового будівництва в аграрному секторі є: використання BIM-технологій (Building Information Modeling), використання геоінформаційних систем (GIS) і дронів, впровадження систем автоматизованого управління будівельними процесами та Інтернету речей (IoT), інтеграція даних у хмарних сервісах та аналіз великих масивів даних Big Data, використання 3D-друку у будівництві, застосування віртуальних моделей об'єктів та AR-технологій. Цифровізація стає ключовим фактором у розвитку промислового будівництва аграрних підприємств, використання сучасних технологій дає змогу зменшити витрати, підвищити ефективність та створювати більш стійку та продуктивну інфраструктуру для агросектору, а впровадження цифрових рішень дозволить Україні швидше відновити аграрну інфраструктуру після руйнувань та зробити її більш сучасною і конкурентоспроможною на світовому рівні.

ВИСНОВКИ З ДАНОГО ДОСЛІДЖЕННЯ

І ПЕРСПЕКТИВИ ПОДАЛЬШИХ РОЗВІДОК У ДАНОМУ НАПРЯМІ

Аграрне будівництво є стратегічно важливим для України як у військовий час, так і в період післявоєнного відновлення, тому відбудова зруйнованої аграрної інфраструктури, розширення виробництва для внутрішніх і зовнішніх ринків, децентралізація виробництва та розвиток сільських громад, екологічно стійке будівництво та «зелена» енергетика, інновації та цифровізація аграрного будівництва стане основою для майбутнього розвитку країни та її інтеграції у світову економіку.

Література

1. Будівельна галузь. Показники першого півріччя 2024 року. URL: https://www.profbuild.in.ua/uk/vsi-statti-zhurnala-prof-build/6311-budivelna-galuz-ukrajini-pokazniki-pershogo-pivrichchya-2024?utm_source=chatgpt.com
2. Державна служба статистики України [Електронний ресурс]. URL: <https://ukrstat.gov.ua/>
3. Жовтяк Г.А., Волохова І.В. Стан та перспективи розвитку підприємств будівельної галузі України. Вчені записки ТНУ імені В.І. Вернадського. 2020. Т. 31(70). № 6. С. 50–54.
4. Звіт про прямі збитки інфраструктури від руйнувань внаслідок військової агресії Росії проти України станом на початок 2024 року. URL: https://kse.ua/wp-content/uploads/2024/04/01.01.24_Damages_Report.pdf?utm_source=chatgpt.com
5. Обсяг виконаних будівельних робіт в Україні за 2023 рік URL: https://gmcenter.ua/news/obsyag-vikonanih-budivelnih-robot-v-ukraini-za-2023-rik-zris-na-22-6-r-r/?utm_source=chatgpt.com
6. Прямі збитки через війну аграрного сектору України. URL: https://forbes.ua/news/pryami-zbitki-agrarnogo-sektora-ukraini-cherez-viynu-perevishchili-80-mlrd-kse-agrotsentr-21022024-19364?utm_source=chatgpt.com
7. Тенденції в будівельній галузі під час воєнного стану. URL: <https://clcgroup.com.ua/blog/tendenci-zi-v-budivelnij-galuzi-pid-chas-voyennogo-stanu/>
8. У 2023 році виробництво будівельної продукції зросло. URL: https://skilky-skilky.info/u-2023-rotsi-vyrobnytstvo-budivelnoi-produktsii-zroslo-na-42/?utm_source=chatgpt.com

References

- a. Budivelna haluz. (2024). *Construction industry: Indicators of the first half of 2024*. Retrieved from https://www.profbuild.in.ua/uk/vsi-statti-zhurnala-prof-build/6311-budivelna-galuz-ukrajini-pokazniki-pershogo-pivrichchya-2024?utm_source=chatgpt.com.
2. State Statistics Service of Ukraine. (n.d.). *Official website*. Retrieved from <https://ukrstat.gov.ua/>.
3. Zhovtiak, H. A., & Volokhova, I. V. (2020). The state and prospects of development of construction enterprises in Ukraine. *Scientific Notes of V. I. Vernadskyi TNU*, 31(70), 50–54.
4. KSE Institute. (2024). *Report on direct damage to infrastructure due to destruction caused by Russia's military aggression against Ukraine as of early 2024*. Retrieved from https://kse.ua/wp-content/uploads/2024/04/01.01.24_Damages_Report.pdf?utm_source=chatgpt.com.
5. GMK Center. (2024). *Volume of completed construction work in Ukraine in 2023 increased by 22.6% YoY*. Retrieved from https://gmcenter.ua/news/obsyag-vikonanih-budivelnih-robot-v-ukraini-za-2023-rik-zris-na-22-6-r-r/?utm_source=chatgpt.com.
6. Forbes Ukraine. (2024). *Direct war-related losses in Ukraine's agricultural sector exceed \$80 billion*. Retrieved from https://forbes.ua/news/pryami-zbitki-agrarnogo-sektora-ukraini-cherez-viynu-perevishchili-80-mlrd-kse-agrotsentr-21022024-19364?utm_source=chatgpt.com.
7. CLC Group. (n.d.). *Trends in the construction industry during martial law*. Retrieved from <https://clcgroup.com.ua/blog/tendenci-zi-v-budivelnij-galuzi-pid-chas-voyennogo-stanu/>.
8. Skilky-Skilky Info. (2024). *Construction production increased in 2023*. Retrieved from https://skilky-skilky.info/u-2023-rotsi-vyrobnytstvo-budivelnoi-produktsii-zroslo-na-42/?utm_source=chatgpt.com